

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ОЛЕКСАНДРОВА Ольга Миколаївна

**АНТИЧНІ ТЕМИ В ДРАМАТУРГІЇ
ФРАНЦУЗЬКОГО ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ
(Альбер Камю і Жан-Поль Сартр)**

10.01.04. — Література зарубіжних країн

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Київ — 1996

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00754810 (P)

Ав-33861

ОЛЕКСАНДРОВА Ольга Михайлівна

АНТИЧНІ ТЕМИ В ДРАМАТУРГІЇ
ФРАНЦУЗЬКОГО ЕКЗІСТЕНЦІАЛІЗМУ
[Альбер Камю і Жан-Поль Сартр]

1901.01 -- 1901.01.01

АВТОРЕФЕРАТ

Навчальний курс: Французька література
Формат: 100х150

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

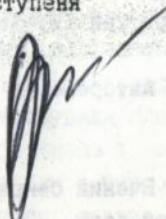
ОЛЕКСАНДРСЗА Ольга Миколаївна

АНТИЧНІ ТЕМИ В ДРАМАТУРГІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ
(Альбер Камю і Жан-Поль Сартр)

10.01.04 - Література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

821(100) АВ 33.867
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі грецької філології
Сімферопольського державного університету

Науковий керівник - кандидат філологічних наук,
доцент Павленко Л.В.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор В.Д.Демченко,

кандидат філологічних наук
Г.М.Рягузова.

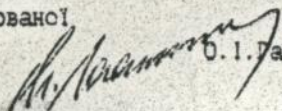
Провідна організація: Харківський державний університет.

Захист відбудеться "24" січня 1996 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.24.01 при Інституті літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України (252001, Київ, вул.М.Грушевського, 4, третій поверх)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Автореферат розісланий 21 грудня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

О.І.Гайнічеру

В усі часи драматургія країн Європи постійно розробляла "античні теми": йдеться не тільки про літературні переклади творів давньогрецьких і римських драматургів, а й про їх переосмислення в точки зору тієї чи іншої літературної епохи. Наступність розвитку світової літератури підтримала інтерес до культури античності у письменників і драматургів ХХ ст. Причини їх звернення до переосмислення не тільки античних міфів, а й античної історії часто були обумовлені особливостями сучасної їм політичної обстановки. Чарівність античної культури і символіка античної літератури допомогли В.Шю, Т.Манну, Т.С.Еліоту, Дж.Джойсу, Г.Маркесу, В.Брехту, Ю.О'Нілу та багатьом іншим письменникам створити своєрідні, наповнені новим змістом і новими ідеями твори.

Справжній розквіт "античної" драматургії відбувся в першій половині нашого століття у Франції, тут виникла справжня співдружність драматургів, котрі тією чи іншою мірою зв'язують свою творчість з історією, літературою і культурою класичної давнини (Ж.І.Жірду, Ж.Кокто, Ж.Ануй, Ж.-П.Сартр, А.Камю). Переосмислення стародавніх міфів і стародавньої історії - активний процес, який відображає найменші зміни у світогляді автора і в ході роботи над твором допомагає йому з'ясувати для себе важливі філософські питання. Тому звернення до античної тематики письменників-філософів Альбера Камю і Жан-Поля Сартра були закономірним процесом. Обидва автори намагалися донести філософські ідеї до своїх співвітчизників не тільки за допомогою романів і філософських творів, а й через п'єси, де насичено демонстрували глядачам ті чи інші положення своїх концепцій. Приблизно в один час вони створили "античні" трагедії і розглядали в них одні і ті ж проблеми права на помсту, відповідальності людини за свої вчинки, можливості здобуття нею особистої правди. Саме тому об'єктом і предметом дослідження в дисертації стали ранні п'єси драматургів-екзистенціалістів Жан-Поля Сартра ("Мухи", 1943 р.) і Альбера Камю ("Калігула", 1937-1958 р.).

Існує чимало літературознавчих і філософських праць, присвячених дослідженню творчості Камю і Сартра, в яких великий інтерес викликали скоріше їх філософські погляди, ніж літературна діяльність (див., наприклад, праці Е.Вернера, Ж.Бре, І.П.Гайдамавічене, К.М.Долгова та ін.). Не залишалися непоміченими і особисті стосунки двох філософів: долі і творчість друзів-письменників були тісно переплетені, тому існує значна кількість критичних праць, які порівнюють їхні твори та філософські погляди. Але драматичні твори розглядалися лише як один з аспектів діяльності обох авторів, причому не найважливіший.

Під час аналізу п'єси "Мухи", звичайно, уважно досліджувалися всі події і причини їх виникнення, поведінка дійових осіб та її мотивування. Літературознавці, які досліджували п'єсу Камю "Калігула", цікавилися переважно постаттю голоного героя, саме на нього покладався весь тягар конфлікту і трохи припинувалась роль інших персонажів (Хереї, Гелікона, Спіціона, Цезонії). А більшість зарубіжних критиків присвячували цій п'єсі один-два абзаци, де, як правило, коротко передавали зміст п'єси.

В основному літературознавча критика Заходу доброзичливо ставилася до літературної творчості як Сартра, так і Камю, всліучи не критикувати, а пояснювати читачам важкі для розуміння філософські концепції письменників.

Недоброзичливій критиці у Франції найчастіше піддавався Альбер Камю з боку письменників та критиків-комуністів; Жан-Поль Сартр викликав менше критичних зауважень, можливо через те, що він досить довго був близький до марксистських кіл; Камю ж комуністи не раз дорікали за індивідуалізм, заперечення благотворного впливу революції на суспільство.

Радянська критика ще в шістдесяті роки визнавала існування драматургічної школи письменників-екзистенціалістів, але через офіційне визнання як єдино правильної лише марксистсько-ленінської філософії неможливо було погодитися зі світоглядом письменників, котрі відверто заявили про свій розрив з комуністами (Камю заявив про свій вихід з комуністичної партії ще до початку Другої світової війни, а Сартр, творчість якого визнавалася як дружня марксистським ідеям,

лише після студентських заворушень у травні 1968 року почав вианаватися противником комуністичної ідеології).

На території колишнього Радянського Союзу в останні роки інтерес до Альбера Камю і Жан-Поля Сартра спалахнув з новою силою, різні видавництва опублікували твори цих авторів, що викликало появу цікавих критичних статей, в яких по-новому досліджується їхня творчість. Але, незважаючи на достатню кількість критичних праць, присвячених аналізу драматичних творів обох авторів, самі п'єси, за рідким винятком, майже ніколи не порівнювалися.

Автору дисертації уявляється цікавою не філософія Камю і Сартра сама по собі, а її відображення в літературних творах, особливо в драматургії, яка дає змогу наочно продемонструвати філософські категорії екзистенціалізму, що в 30 - 40-і роки, коли писалися "Калігула" і "Мухи", тільки розроблялися.

Порівняння змін у світогляді письменників у процесі роботи над п'єсами являє наукову новизну в роботі, і події останніх років допомагають по-новому поглибитися на цей аспект їхньої творчості. Крім того, значний час, що розділяє публікації і перші постановки "Калігули" та "Мух", дає змогу зі сторони оцінити їхні достоїнства і недоліки, в чому полягає актуальність роботи.

Час показав, що використання форми легенди, притчі, переосмислення міфологічних і літературних образів впливається в могутній потік аналогічних художніх пошуків в літературах багатьох країн: автори звертаються до образів і мстивів, в яких давно сформувалися думки і почуття. Крім того, письменників цікавлять схожі ситуації, які примушують герс" вчинити злочини і відповідати за них. Ці питання автори розглядають під різними кутами зору, з позицій різних філософських та літературних течій, що приводить до написання цілком різних за духом і стилем творів. Показати, як це робилося у практиці Камю і Сартра, - мета роботи.

Поставлена мета визначає завдання дослідження:

- визчення і проблемний аналіз літератури з досліджуваного питання;
- виділення з загального потоку вітчизняної та за-

рубінної літературної критики робіт, присвячених "античним" п'єсам А. Камю і Ж.-П. Сартра та становленню їх філософського світогляду;

- сі тематизація екзистенціалістських принципів письменників у співвіднесенні з суспільно-політичною ситуацією у Франції в 30-40-х роках ХХ століття і на загальному гуманістичному фоні світового літературного процесу;

- визначення характерних рис та основних тенденцій екзистенціалізму стосовно драматургії в цілому і "античних" творів зокрема;

- порівняльний аналіз впливу філософського світогляду Камю і Сартра на їхню творчість;

Побудові загальної гіпотези дослідження передувало вивчення великого обсягу праць зарубіжних і вітчизняних критиків; аналіз стану досліджуваного питання і теоретичного рівня його розвитку; виявлення закономірностей та загальних засад драматургії французького екзистенціалізму; Хронологічні рамки аналізованого матеріалу визначаються періодом від кінця 30-х років ХХ століття до наших днів.

Основна гіпотеза: екзистенціалістський напрям в літературі ХХ століття формувався в тісному зв'язку філософії і громадського життя, віддзеркалюючи світогляд авторів художніх творів та сприяючи утвердженню моральних цінностей у світовій літературі.

Методологічною основою дисертаційного дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних літературознавців із загальних та окремих питань історії та теорії літератури, розвитку драматургії насамперед. Зокрема, при в'язуванні специфіки драматургії екзистенціалізму в творчості Альбера Камю і Жан-Поля Сартра автор дисертації спирається на прийняті в літературознавстві принципи історизму та системного аналізу творів, які допомагають поетапно розв'язати поставлені завдання і пояснюють прийнятну структуру дисертації.

У процесі розв'язаних і поставлених завдань використовувався порівняльно-описовий метод, за допомогою якого і проводився аналіз досліджуваних творів. Цей метод дослідження допомагає проаналізувати і обґрунтувати головні положення дисертації.

- у червні 1943 року п'єса Ж.-П.Сартра "Мухи" була подана на суд глядачів. Трагування п'єси в душі Опору протрималося і в повоєнні роки (фактично воно не змінилося і в наші дні). В окупованій країні і не могло бути іншого розуміння п'єси, і всі старання автора зробити акцент на філософському змісті твору були приречені на провал;

- повоєнним глядачам п'єси А.Камю "Калігула" головним героєм здавався антагоніст імператора, організатор змови Херрея. До самого ж Калігули ставлення було двоїстим: з одного боку, його, безумовно, розглядали як кривавого тирана, з другого, його душевні муки не могли не викликати деякого співчуття;

- проблема індивідуального вибору, вчинку та відповідальності героя за його вчинок була розглянута Ж.-П.Сартром у п'єсі "Мухи", створеній на матеріалі античних трагедій про Ореста;

- проблема влади і відповідальності за неї досліджувалась письменником-філософом А.Камю у п'єсі "Калігула", написаній за мотивами творів Таціта і Светонія;

- проблема права на злочин як засіб досягнення індивідуальної свободи, що нерідко сприймається як вседозволеність, трактується авторами з позицій їхніх філософських систем і приводить до різних як філософських, так і моральних оцінок письменниками вчинків героїв.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження в тому, що воно являє собою новий літературознавчий матеріал, що дає можливість поглибити розуміння проблеми взаємодії філософських світоглядів авторів і політичної обстановки у світі написання ними літературних і драматичних творів і розширити уявлення про французьку драматургію. Дисертаційний матеріал може бути використаний під час читання лекційних і спеціальних курсів з історії зарубіжної літератури у вищій школі.

Апробація основних положень дисертації була зроблена в публікаціях, доповідях на Кримських наукових конференціях у Сімферопольському державному університеті (1988р., 1989р., 1992р.), в Харківському державному університеті

(1992р., 1994р.), у Львівському державному університеті (1993р.). Дисертацію обговорено на засіданні кафедри грецької філології Сімферопольського державного університету.

Структура дисертації обумовлена поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і бібліографії.

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, його наукова і практична цінність, визначається актуальність проблеми, формулюється робоча гіпотеза, ставляться завдання дослідження. В цій частині роботи простежується еволюція звертання письменників Західної Європи до античних джерел і пересмислення творів античних авторів літераторами подальших епох, розглядаються причини виникнення такого явища в літературі, дається характеристика стану вивчення проблеми як вітчизняними, так і зарубіжними літературознавцями.

У вступі також згадується про специфіку дисертаційного дослідження, пов'язану з тим, що в роботі значне місце займає аналіз філософських поглядів Жан-Поля Сартра і Альбера Камю, переважно у сфері етики. Це обумовлено тим, що, незважаючи на спроби великих митців зрентися впливу політики на їхній світогляд і творчість в цілому, реальне життя все одно вривається в їхні твори і, безумовно, впливає на суспільну позицію як самих авторів, так і персонажів п'єс.

Перший розділ "П'єса Жан-Поля Сартра "Муки" містить огляд античних джерел, які стали основою для створення сучасного варіанта стародавньої "Орестеї" (твори Есхіла, Софокла, Евріпіда і Сенеки), визначаються основні сюжетні відмінності п'єси Сартра від першоджерел.

Для Ж.-П. Сартра Орест виявився не просто літературним героєм, а вираником основних філософських концепцій автора: йому властиве почуття самотності, неприкаяності, назване в екзистенціалізмі "нудотою", а його бажання стати "ангажованим" в рідному Аргосі втілюється в ідею "викрасти докори сумління" співвітчизників.

Незавсім зрозумілим є процес "викрадення докорів сумління" Орестом; насторожує той факт, що для здійснення цього плану в місті загального каяття необхідно самому стати

влочинцем: він може стати одним з аргів'ян, знайти місце в житті лише ціною чужої смерті. Орест багато говорить про свою любов до аргів'ян, про те, що наважується на вчинок-влочин заради їх блага. Але уважно прочитавши п'єсу, можна зробити висновок про те, що ним рухають лише егоїстичні мотиви. Свій влочин царевич чинить дуже жорстко, по-садистському, досить легко вважається на нього і категорично відмовляється розкаятися у вчиненому.

В цьому творі Сартра свобода виявилася невіддільною від вбивства. Але моральні оцінки влочину не цікавили автора: для нього свобода не тільки цінна сама по собі, а й доречна за людське життя. В той же час Орест відкидає свободу інших людей робити свій вибір і не погоджуватися з ним: він оголошує, що і Електра, і аргів'яни, і царство - все належить йому.

Але ні Електру, ні аргів'ян такий стан речей не задовольняє - Орест все одно залишається для них чужим, "неангажованим". Ця самотність героя обумовлена філософією Сартра, якому ще в 1943 році окремі терористичні акти одинаків і дії, що нагадують двірські перевороти, здавалися єдиною можливістю вплинути на події в світі.

Орест так і не розв'язує поставленого перед ним завдання: він не звільняє аргів'ян від ярма Юпітера. Його демарш зводиться до тривіального вбивства, огидного за виконанням у своєму натуралізмі і ще огиднішого з точки зору людяності - що не кажи, але матеревбивство залишається матеревбивством, незважаючи на будь-які ідеологічні та філософські обґрунтування необхідності влочину.

Свій влочин Орест називає олагодіянням для народу Аргоса, він переконаний, що, убивши тирача, він дав можливість співгромадянам побудувати нове, прекрасне життя. Але як будувати це життя, герой Сартра не знає і не вміє. Тому він знаходить найпростіше рішення, зумовлене змістом міфа: оголошує про свій відхід і бере з собою мух-Еріній, і тим самим кидає напризволяще аргів'ян, котрі так і не зрозуміли, що ж таки сталося в царському палаці.

На прикладі Електри Сартр намагався показати грань, яка відділяє екзистенціалістичну людину від інших людей. П'ят-

надцять років життя в царському палаці в ролі служниці ала-мали царівну як особистість. Хоча сама Електра, котра надихає Ореста на його вчинок-злочин, довгий час була в Аргосі єдиним ідеологічним противником Егіофа і Юпітера, але її спроба позбавити місто від каяття загнала невдачі, оскільки царівна спробувала діяти не сама, а примушувала робити це інших аргів'ян та Ореста. Користуючись термінологією Сартра, можна сказати, що вона виявилась "нездатною на вчинок". Електра цілком розділяє думку багатьох революціонерів XX століття: "Їх (аргів'ян - О.О.) можна вилікувати тільки насильно, або побороти тільки злом". І цим рішенням вона, як і Орест, посягає на особисту свободу аргів'ян, позбавляє їх права вибору і відповідальності за свої вчинки.

Як не дивно, почуття "нудоти", що з'являється, на думку Сартра, перед сприйняттям філософії екзистенціалізму, найбільш властиве не Оресту, а Егіофу. Але п'ятнадцять років тому, вчинивши свій вчинок-злочин, він, на відміну від Ореста, розкаявся, зрікся свободи і сказав "так" Юпітеру. Відчуття "нудоти", яке колись могло зробити Егіофа екзистенціалістом, залишилося невикористаним, що і привело його до загибелі не тільки фізичної, але й моральної.

Жодного з героїв Сартра у п'єсі "Мухи" не цікавить моральна оцінка злочину як такого: Електра мріє помститися за смерть батька і за своє багаторічне перебування в батьківському домі в ролі служниці. Про мотиви цариці Клітемнестри Сартр прямо не говорить, але зі змісту п'єси можна зробити висновок, що вона намагалася позбутися нелюбого чоловіка і уникнути кари за подружню зраду. Егіоф стає зовнішнім зрадником досягнення влади, яку він розуміє як державний "порядок". Юпітеру злочини допомагають тримати людей в покорі. Орест мріє знайти батьківщину. Каяття героїв нагадує релігійний ритуал, що не має нічого спільного зі щирими докорами сумління, які ніколи не виносяться на огляд громадськості. І всі ці злочини відрізняються один від одного лише здатністю або відмовою виконавця розкаятися, оскільки нема в світі більшої залежності, ніж залежність від нечистої совісті.

Бсі герої Сартра у п'єсі "Мухи" в якійсь мірі мають риси авторської філософії екзистенціалізму, всі вони виявля-

ються тісно пов'язаними між собою. Навіть Орест, неважаючи на всі зусилля показати його ідеальним виразником ідей філософії екзистенціалізму, має багато рис характеру, які ріднять його з усіма героями п'єси.

Другий розділ "П'єси Альбера Камю "Калігула" розглядає текст п'єси, в якій вже намітилися особливості літературно-філософської творчості письменника, і причини звернення Камю до античних джерел. Бивчення творів Тацита і Светонія, присвячених життю божевільного імператора, допомагає побачити відмінності у трактуванні образу Калігули стародавніми істориками і сучасними філософами.

"Калігулі" Альбера Камю виявилися властивими різновиди всіх драматичних жанрів - і пантоміма, і гротеск, і справжнісінька висока трагедія. Така суміш жанрів властива матері багатьох драматургів ХХ століття, але ускладнює визначення жанру п'єси. Вітчизняні і зарубіжні літературознавці відносять цю п'єсу Камю до різних напрямів у драматургії: радянське літературознавство відносило її до театру абсурду і модернізму, зарубіжні критики вважали цей твір або романтичним, або абсурдним.

Запитання - чи є Калігула героєм абсурду, який виражає ідеї автора, - стало одним з головних у дослідженні. Камю вважав, що розуміння абсурдності світу та її неминучості створює "людину абсурду", приречену жити і діяти в цьому світі. Дія рівнозначна виконанню обов'язку, тому будь-яке відхилення від нього призводить до революційних перетворень, поразки і кари за неправильний вибір. Калігула, усвідомивши нестерпність світу, порушує свій обов'язок правителя, намагаючись звершити революцію у мисленні своїх підлеглих, стає тираном і вбивцею, і це веде його до поразки і смерті від рук змовників.

У своїй п'єсі Камю розглядає питання про те, як порядна інтелегентна людина, котра неухильно йде за абстрактною філософською ідеєю, стає катом, втрачає всі моральні цінності філософії абсурду. Необмежена влада і всездозволеність імператора розбещують не тільки самого Калігулу, а й усіх людей, котрі опинилися в безпосередній близькості до тирана: безмежно закохана в імператора Пезонія бере участь в

усіх злочинних починаннях диктатора; кний Сципій, котрий мріє відомстити за вбивство батька, виявляється неспроможним виступити ні на боці патриціїв, ні на боці імператора; вільновідпуденик Гелікон, найближче підійшовши до ідеалу героя абсурду в трактуванні Камо, через своє скрупульозне виконання обов'язку перед імператором, стає катом, не менш жорстоким, ніж сам Калігула; благородний Херея стає бездушним політиком, який жонглює людськими долями з не меншою легковажністю, ніж його політичний противник.

Думка Калігули "управляти - означає грабувати... відверто" викликає незадоволення автора, але благодетельність для суспільства влади сенаторів уявляється Камо ще більш спірною: передусім через їх абсолютну непридатність до управління державою.

Якщо злочин Калігули в його вбивствах, то злочин патриціїв - у їхній терпимості до цих злодіянь. Вони свідомо дивляться крізь пальці на його зловживання владою. Бажання патриціїв здійснити переворот не зв'язане зі станом справ у державі: їх не задовольняє певний імператор, котрий загрожує їхньому життю. Кожен з них впевнений, що на місці Калігули він цілком справився б з управлінням імперією, але ніщо не свідчить про те, що наступний імператор буде кращий від нинішнього.

Не викликають поваги і методи досягнення мети патриціями: вони чекають, коли Калігула доведе народ своїми злочинами до краю терпіння, і тоді планують здійснити переворот. Завдяки потуранням імператорським злочинам вони стають співниками тирана. Ідеологом такої поведінки сенаторів стає Херея, що досі оприймався багатьма читачами як уособлення одного з лідерів Опору.

Терор Калігули і відсутність відвертої опозиції з боку Сенату придушують здатність громадян Риму до опору диктаторові. Страх - поганий помічник мисленню, тому ніхто у п'єсі не може чинити опір грубій силі. Мрія Калігули - примусити людей усвідомити абсурдність світу і боротися за свою гідність - залишається невиконаною: навіть найчесніші і найпорядніші люди не можуть використати методи катів і опиняються в ролі жертв. Але кати тісно зв'язані зі своїми жерт-

зами, всі прихильники божевільного імператора, ставши на шлях вбивства, гинуть, і чим більше злочинів вони чинять, тим законмірнішою стає їхня власна смерть.

Вбивства роблять Калігулу всемогутнім, і ця вседозволеність допомагає йому зрівнятися в очах підлеглих з бogaми. Але саме тоді для імператора виявляються неможливими три речі: негайна зміна світу на краще, місяць з неба і щастя.

У п'єсі розглядаються три види щастя: щастя Хереї та патрицій, що полягає в спокійному існуванні; щастя Цезонії в любові до імператора; щастя Калігули, тісно зв'язане зі всемогутністю непокараного вбивці. В погоні за таким щастям імператор прирікає себе на самотність, свідомо знищуючи будь-які людські прихильності. Зв'язок між щастям і смертю в розумінні Камю полягає в тому, що коли людина була щаслива хоча б раз у житті, вона обов'язково вмере щасливою смертю. Герой абсурду завжди щасливий хоча б усвідомленням виконаного обов'язку. А Калігула не був щасливий ніколи, тому і смерть його трагічна, адже імператор перш за все - страждена людина.

П'єсу "Калігула" звичайно відносять до ранніх творів Камю. В цей час письменник ще не оформував остаточно основних положень своєї філософської концепції. Але можна впевнено сказати, що саме в ній він зрозумів на конкретних прикладах головні критерії визначення людини абсурду - її ставлення до таких понять, як щастя, обов'язок, життя, смерть, відповідальність і вседозволеність.

У третьому розділі "Історія і міф з точки зору екзистенціалізму /зіткнення світоглядів/" виявлено ключові сторони філософських концепцій Сартра і Камю та їх вплив на літературні твори письменників, визначено головне питання філософії екзистенціалізму - сам процес людського існування і головне питання філософії абсурду - право на вбивство і саможубство.

Для більшості екзистенціалістів головним питанням філософії стала проблема свободи, котру Сартр розуміє як автономність вибору, тобто можливість самостійно вибирати мету діяльності. Усвідомлення свободи передують стан відчуження від навколишнього світу, який філософ назвав "нудотом", і

певна "гранична ситуація". В "Мухах" почуття "нудоти" тією чи іншою мірою зазнають всі герої, але цього почуття виявляється недостатньо для справжнього визволення, тим більше, що свобода властива людям споконвічно і зважується на них несподівано. Носієм цієї свободи міг стати будь-який із персонажів п'єси, але лише Орест наважився усвідомити своє визволення від сторонніх впливів.

Для Камо поняття свободи не було таким конкретним, це був скоріше певний стан суспільства, якого можна було досягти лише поетапно у важкій і довгій боротьбі усіх людей за виведення від диктаторської влади окремих правителів, окремих партій. Переконання Калігули в тому, що "свобода може бути лише за чужий рахунок" для Камо неправомочне, як неправомочні його спроби навчити римлян цієї свободи.

Герой Камо виходить з тих же передумов, що й герой Сартра: шлях до свободи лежить через злочин. Але цей шлях приводить Калігулу і Ореста до різних оцінок власних вчинків. Сартр вважає, що після вчинення злочину його персонаж стає справжнім виразником ідей екзистенціалізму; на думку Камо, після того, як імператор став на шлях злочинів, він втратив право називатися людиною абсурду.

Екзистенціалістське буття неможливе без проблеми вибору. Але якщо для Ореста й Електри вибір був засобом для визначення майбутнього, то для героїв Камо він перетворюється на тяжкий обов'язок: і Калігула, і Геліон, і Сципій, і Херея самі вирішують свою долю і несуть кару за неправильність цих рішень. Для більшості карою стає фізична смерть, а для тих, хто залишився в живих, - смерть моральна.

Орест і Калігула для досягнення своєї мети вибирають вчинок-вбивство. Сартра не стільки цікавило саме питання про смерть як філософську категорію, скільки питання про право на вбивство. При всій схильності письменника до парадоксальних ситуацій, "гранична ситуація" у п'єсі така, що будь-який вибір Ореста призводить до смерті когось з персонажів. А для Камо вбивство огидне саме по собі, тому будь-яке виправдання їх найвищими ідеологічними міркуваннями звучить непереконливо. Головна небезпека появи Калігули-тирана в тому, що він - не приватна людина, а уособлення держави і влади.

Питання про право на вбивство для обох письменників невід'ємне від питання про суть революції й бунту. Камо ці два поняття протиставляв, Сартр, навпаки, не розрізняв. Руйнівній революції Камю протиставляв бунт окремої особистості, котра захищає свою гідність від можновладців, бунт, який не приносить швидких і кардинальних змін в суспільство. Вина Калігули не тільки у злочинах проти людства, а й у тому, що він захотів швидко змінити світ: зробив спробу революції у мисленні. В результаті він знехтував своїм обов'язком імператора, рутинним виконанням законів, і тому несе кару за свої помилки - смерть від рук змовників.

Філософська теорія Сартра не приділяла пильної уваги категорії бунту. Для нього не було сумнівів у можливості швидких змін у суспільстві, і шлях до цього він бачив у терорі-одиначок, та революції, бо державний терор Сартр засуджував безпосередньо.

Саме тому Орест і Електра обирають шлях дворського перевороту, що так нагадує терористичний акт. У п'єсі Сартра зустрічається тільки одна форма влади - тиранія Егіста, зміцнена її віддзеркаленням - релігійною тиранією Юпітера. Навіть Орест, захоплений революційним переворотом, не передбачає ніякого іншого державного устрою. Очевидно, Сартр бачив у цьому слабкість позиції свого героя, можливо, тому врешті-решт Орест категорично відмовляється від корони.

У п'єсі Камо подано дві форми влади: влада senatorів при слабкій дитині-імператорі і диктаторська влада сильної особистості. Письменник явно розчаровується в обох варіантах державного устрою. Вседовolenість влади Калігули зумовлена відсутністю відвертої опозиції з боку римського Сенату: всі і зрозуміло Камо виявляються однаково непристосованими до протистояння тирану.

На відміну від Камо, Сартр не схвалював відвертої опозиції в політичній боротьбі, і, на думку Робера Мерля, був "розчарований в можливих легальних способах боротьби", тому дії Ореста і Електри набувають форми змови, дворського перевороту.

Філософія абсурду Альбера Камо і філософія екзистенціалізму Жан-Поля Сартра створювалася у першій половині XX сто-

ліття. І, крім загальних проблем, що стояли перед усім людством у ті роки, письменників зв'язували не тільки роки дружби і співробітництва в русі Спору, а й спільна політична боротьба, філософська освіта, уважне вивчення створюваних в XIX-XX століттях різних філософських теорій.

Висновки підсумовують основні спостереження й думки, викладені в дисертації, приводячи до таких узагальнень:

- звертання А.Камю і Ж.-П.Сартра до античних міфології та історії відповідають літературним традиціям Західної Європи;
- драматургічне оформлення теоретичних постулатів екзистенціалізму та абсурдистської філософії допомагало письменникам знайомити глядачів та читачів з їх головними філософськими концепціями;
- аналіз і розвиток філософських концепцій авторів ілюстровано позицією та вчинками дійових осіб "Мух" і "Калігули";
- багатолітній процес творення п'єс дає змогу простежити зміни світогляду самих письменників;
- проблема особистої свободи і відповідальності за власні вчинки вирішується Ж.-П.Сартром і А.Камю з різних позицій: якщо злочин звільняє сартрівського Ореста і перетворює його в справді екзистенціального героя, то вчинені Калігулою вбивства, на думку А.Камю, свідчать, що свободи можна досягти лише "за рахунок іншого";
- питання моральної відповідальності людини за власні вчинки взагалі не хвилювали Ж.-П.Сартра, а каяття могло приймати форми релігійного шоу; А.Камю ж переважно цікавиться проблемою перетворення порядної людини на ката і вважає будь-яке вбивство невід'ємне від мук сумління;
- звернення персонажів драми А.Камю до будь-яких форм терору спричиняє не лише деградацію їх особистості, але й фізичну смерть; для екзистенціального героя Ж.-П.Сартра видається неможливим лише державний тероризм, а тероризм індивідуальний стає єдиною можливістю завершення "вчинку", необхідного для здобуття власної індивідуальності;
- злочини, скоєні в драмах "Мухи" і "Калігула", неминуче приводять дійових осіб до необмеженої державної влади; сартрівський Орест від неї відмовляється, а Калігула в трактуванні А.Камю доводить цю владу до абсурду, зумовленого ім-

ператорською сваволею та відсутністю відкритої опозиції з боку Сенату;

- загалом, нові трактовки вчинків персонажів п'єс "Мухи" та "Калігула" пов'язані з дещо різними постулатами філософії атеїстичного екзистенціалізму Ж.-П.Сартра і філософії абсурду А.Камо.

Проведений в дисертації теоретичний аналіз дав змогу стверджувати, що незважаючи на спроби багатьох видатних митців зректися впливу політики на власний світогляд і творчу практику, підпорядкувати використаний сюжетний матеріал лише певній філософській доктрині, реальне життя втручається в твори, впливаючи не лише на поведінку дійових осіб, але й на світогляд самих авторів.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в таких публікаціях:

1. Проблема власти в пьесе Альбера Камю "Калигула". - Деп. в ДНТБ Украины 06.VII.95. - N 1718. - Укр95. - 13 с.
2. История и миф с точки зрения философии экзистенциализма (столкновение мировоззрения Альбера Камю и Жан-Поля Сартра). - Деп. в ДНТБ Украины 06.VII.95. - N 1719. - Укр95. - 15 с.
3. Причины возникновения неомифологизма во Франции 30-х - 40-х г.г. // Тезисы докл. Крымской науч. конф. "Проблемы античной культуры", II часть. - Симферополь, 1988. - С. 123-124.
4. Зарубежная критика о творчестве Альберта Камю // Тезисы докл. Крымская науч. конф. "Зарубежная литературная критика: проблемы изучения и преподавания. - Симферополь, 1989. - С. 77.
5. Зарубежная критика об "античных" пьесах Ж.-П. Сартра и А. Камю // Тезисы докл. Крымской науч. конф. "Проблемы зарубежного литературоведения и критики". - Симферополь, 1992. - С. 79-80.
6. Сатира в пьесе Альбера Камю "Калигула" // Тезисы докл. и сообщ. межгосударств. научн. конф. "Комическое в мировом литературном процессе XX века (художественная практика и проблемы научного осмысления)". - Харьков, 1992. - С. 56-57.

7. Политическая борьба в "античных" пьесах Ф.М.А. Вольтера, Ж.- П. Сартра и А. Камю // Докл. и тезисы докл. междунар. конф., посв. 300-летию со дня рождения (1694-1778) выдающегося французского просветителя, писателя и философа, "Литературное и философское наследие Вольтера и современность".- Харьков, 1994.- С. 12-13.

SUMMARY

Alexandrova O.N. Antique themes in the drama of French existentialism (Albert Camus and Jean-Paul Sartre) .

The dissertation submitted for a scholarly degree of Candidate of Philology in specialization 10.01.04 -Literature of foreign countries, T.G.Shevchenko Institute of Literature, National Academy of sciences, Ukraine, Kiev, 1996.

In the thesis the author presents a research of the "antique" plays "Flies" and "Caligula" from the position of Jean-Paul Sartre's philosophy of atheistic existentialism and Albert Camus's philosophy of absurd. There is defined the influence of these two works on the formation of the authors' world outlooks. Carrying out the comparative analysis of the main points of the authors' conception and their reflection in the drama, there was noticed the similarity of the themes and stated problems as well as the difference in the interpretation of similar episodes and characters according to the peculiarities of the philosophy the authors worked out.

АННОТАЦІЯ

Александрова О.Н. Античные темы в драматургии французского экзистенциализма (Альбер Камю и Жан-Поль Сартр) .

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 - Литература зарубежных стран, Институт литературы им. Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 1995.

В диссертации представлено исследование "античных" пьес "Мухи" и "Калигула" с позиций философии экзистенциализма Жан-Поля Сартра и философии абсурда Альбера Камю, определена роль этих произведений в становлении мировоззрения авторов, сделан сравнительный анализ основных положений авторских концепций и их отражения в драматургии, отмечено сходство тематики и поставленных проблем, а также различие интерпретации эпизодов и образов в связи с индивидуальными особенностями каждого писателя и разрабатываемой ими философией.

Ключові слова:

філософія екзистенціалізму, філософія абсурду, вчинковалочин, свобода, всюдогоденість, влада, відповідальність.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

AB 5587

Copyright © 1984 by University of California Press
Printed in the United States of America
Library of Congress Cataloging in Publication
Data: AB 5587
ISBN 0-520-04523-9

452395

АВ 33.861

Олександрова Ольга Миколаївна
Античні теми в драматургії французького екзистенціалізму
Здано в набір 19.12.95. Підписано до друку 19.12.95.
Формат 60x84. Папір пісч. Друк. офс. Тир. 100. З. 2765.
Симгортип., ул. Горького, 8. Зак. 2765. Т. 100.